

TEXNIKA UNIVERSITETI TALABALARINI MA'NAViy-AXLOQIY TARBIYASI VA QADRIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Hamrayeva Vasila Mirzohid qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti 4-bosqich talabasi

Sattarkulov Lazizbek Abror o'g'li

Toshkent davlat texnika universiteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar hayotining ma'naviy-axloqiy jihatlari bilan bog'liq ijtimoiy-gumanitar fanlarning zamonaviy stress, hissiy va psixologik haddan tashqari yuklangan sharoitida shaxsning yaxlitligi va ma'naviy o'sishini saqlash muammolariga qarshi turish muhimligi ta'kidlangan. Ta'lim muassasalarida aynan texnika va ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish jarayonida amalga oshirilayotgan ma'naviy-axloqiy tarbiyaning yangi va mavjud paradigmalarni joriy qilmasdan turib, uni amalda tatbiq etib bo'lmaydi. Shaxsning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi muammosi doimo dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Zero jamiyatda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy islohotlar jarayonida zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot talablaridan kelib chiqib, bo'lajak mutaxassislar tayyorlash rolini oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish masalasi ahamiyatini ko'rib chiqish, umuman olganda o'qituvchilardan bu boradagi muhim vazifalarni taqozo etadi.

Kalit so'zlar: ma'naviy-axloqiy tarbiya, ma'naviy qadriyatlar, dunyoqarash, axloq, ma'naviyat, madaniyat, ta'lim.

Yurtimizda ma'naviy rivojlanish kontseptsiyasi ijtimoiy hayotning odob-axloq asoslarining ahamiyati va ustuvorligini ta'kidlaydi, chunki u jamiyatimiz rivojlantirish modelini tanlashda ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan ma'naviy o'lchovdir, bu aniq ma'naviy tamoyillarni ishlab chiqishni talab qiladi. Gumanistik yondashuv tadqiqotchilari zamonaviy jamiyat inqirozi an'anaviy axloqiy va ma'naviy qadriyatlar inqirozi bilan bog'liqligini ta'kidlaydilar. Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga ma'naviy-axloqiy komponentni joriy etish masalasi ayniqsa dolzarb bo'lib qoldi, bu esa maxsus pedagogik tayyorgarlik va talabalarni ma'naviyat xazinasiga jalb etish, qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish, o'quvchilarni ma'naviyat va ma'naviy-axloqiy yo'nalishlarni shakllantirishga qaratilgan faoliyatni talab etadi.

Universitet professor-o'qituvchilarining asosiy vazifasi yoshlarni hamdardlik va yaxshilikka o'rgatish, aqlli va yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirishdir. Shuning uchun ham kasbiy ta'lim vazifasini o'quvchilar ma'naviyatini rivojlantirish va pedagogika fanlari tizimida "ma'naviyat" kategoriyasini o'rganishga qayta yo'naltirish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, pedagog-tadqiqotchilarning e'tiborini yangi ijtimoiy-madaniy sharoitlarda zamonaviy talaba shaxsining ma'naviy rivojlanishining samarali yo'llarini topishning mazmuni, usullari, vositalari va texnologiyalarini aniqlashga qaratishdir.

Zamonaviy jahon inqirozining asosiy sababi shundaki, insoniyatning texnik imkoniyatlari va ma'naviy-axloqiy taraqqiyotimiz o'rtasidagi nomutanosiblik (bo'shliq) tobora kuchayib bormoqda. Bugungi kunda ilm-fanning rolga va yuksak insonparvar jamiyatga erishishga pozitivistik ishonch butunlay yo'qolgan. Zamonaviy sivilizatsiyaning antropologik inqirozi, g'oyalar inqirozi, inson va umuman jamiyat dunyoqarashining deformatsiyasi haqida tobora ko'proq odamlar muhokama qilmoqda. Insoniyatning ilmiy, texnik va ishlab chiqarish salohiyati oshgani sayin, insoniyatning atrof-muhit sharoitlariga va bizning mavjudligimizning asosiy asoslariga ta'sir qilish qobiliyati oshib boradi, bizning aniq harakatlarimizning axloqiy yo'nalishining ahamiyati oshadi va asosiy qadriyatlari tobora kuchayib bormoqda. Shunday qilib agar ko'p asrlar ilgari insoniyat madaniyatida diniy-konfessiyaviy, estetik, amaliy va hokazo qadriyatlar hukmron bo'lgan bo'lsa, hozirda axloqiy qadriyatlar davri inson va insoniyat uchun belgilab qo'yilgan bo'lib kelmoqda, chunki yer yuzidagi sivilizatsiyaning omon qolishi aynan ularga bog'liq. Inson mavjudligining axloqiy tarkibiy qismiga tayanmasdan jamiyatning zamonaviy muammolarini hal qilish mumkin emas, chunki axloq (axloqiy qadriyatlar) bilan sug'orilmagan yarim bo'sh bo'lgan aql nafaqat atrofdagi dunyoni, balki o'zini ham yo'q qilishga qodir. Zamonaviy axborot makonining sezilarli ta'siriga e'tibor qaratish lozim, bu ko'p jihatdan jamiyatdagi ma'naviyat holatiga va har bir shaxsning hayotiga bog'liq.

Hozirgi kunda insoniyat shunchalik ko'p moddiy ne'matlarni yaratgan bir paytda, shoshilinch ehtiyoj yo'q. Ilgari ma'naviyat yo'lboshchilari va xabarchilar izdoshlariga ma'naviy haqiqatlar nurini yetkazish uchun yillar davomida sayyoramiz bo'ylab sayohat qilishgan bo'lsa, endi har qanday yangilik Internet va ommaviy axborot vositalari orqali dunyoning barcha burchaklariga bir zumda tarqatilishi mumkin. Shu bilan birga, ma'naviy tajriba to'g'ridan-to'g'ri olinadi va inson atrofidagi ma'lumotlarning katta qismi keraksiz, ba'zan esa zararli bo'lib chiqadi. Yuqori ruhiy shaxs idrokni tanlash, ruhiy haqiqatlarni topish va hayotiy

ma'lumotlarni keraksiz ma'lumotlardan ajratish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Ma'naviyat insoniyatni haqiqat, ezgulik va go'zallik g'oyalarini ro'yobga chiqarishga qaratilgan yuksak intilishlarda birlashtiradi. Bunday sharoitda zamonaviy inson uchun turli falsafiy qarashlarni solishtirish va foydali va maqbul ekanligini farqlash osonroq.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya tushunchasida ma'naviyat va axloqning muhim xususiyatlarini aniqlash uchun ko'pincha zamonaviy din olimlarining asarlaridan foydalaniladi. Biroq bugungi kunda olimlar "teologik" bilimlarni zamonaviy mentalitetga moslashtirishda ilohiyot g'oyasini o'ta bir tomonlama e'tiqodning falsafiy ratsionalizatsiyasi sifatida qabul qilishga qarshi.

Ma'naviyat - bu uning barcha shakllariga xos bo'lgan qadriyat ongiga siyosiy, diniy, estetik va badiiy ayniqsa axloqiy munosabatlar sohasida muhim ahamiyatga ega. Ma'naviyat "...fiziologik jihatdan aniqlangan tajribalardan ajratilgan fidoyilik, erkinlik, hissiylik..." bilan tavsiflanadi. Biz "ma'naviyat"ni gumanistik pedagogika kategoriyasi deb hisoblaymiz. Aql insonning faqat bir bo'lagi bo'lsa, ikkinchisi shaxsning fe'l-atvori, odob-axloqi, xohish-istaklari, muhabbati, ehtiroslaridir. Shuning uchun ta'lim muassasasida inson ruhining ikkinchi qismini e'tiborsiz qoldirmaslik juda muhimdir. Biz ma'naviyatga tashqi olamni shaxsning ichki dunyosiga axloqiy asosda talqin qilish, natijada doimiy o'zgarib turadigan vaziyatga qarab shaxs o'zligini anglash qobiliyati deb ta'riflaymiz.

Ziyolilarni shakllantirish, millat intellektual genofondini boyitish va yangilashga ko'maklashish, ma'naviyat elitasini tarbiyalash vazifalari oliy ta'lim muassasalari tomonidan yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash bilan bir xil darajada amalga oshirilishi kerak. Kompleks yondashuv va universitetning barcha professor-o'qituvchilari ma'muriyati talabalarning o'zini o'zi boshqarish organlari va talaba yoshlar jamoat birlashmalarini bu jarayonga jalb etish zarur.

Shuni ham ta'kidlash joizki, yoshlar tarixiy jarayonning subyekti sifatida jamiyatning ilg'or transformatori rolini o'ynaydi. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini ma'naviyat asosida tashkil etish muammosi ta'limning zamonaviy paradigmalarida eng dolzarb masala hisoblanadi. Talabalik yoshini shaxsning eng jadal shakllanish, kasbiy tafakkurni rivojlantirish va o'z-o'zini talab qilish davri deb hisoblagan holda, ma'naviy-axloqiy tarbiyani universitet o'quv jarayoni tizimiga kiritish masalasi juda dolzarbdir.

Ilmiy nuqtai nazardan qaraganda, inson ma'naviyat tashuvchisi sifatida quyidagi xatti-harakatlar va faoliyat xususiyatlarini o'zida mujassam etishi kerak:

- yuksak kuchga;

- inson qalbining buyukligiga;
- inson qalbining o'lmasligiga;
- insonning axloqiy fazilatlarini va uning doimiy o'zini-o'zi kamol toptirishga;
- adolat va insofga bo'lgan ehtiyojning namoyon bo'lishiga;
- xatolarni chin dildan tan olishga;
- noloyiq harakatlar uchun aybdorlik tuyg'usini boshdan kechirishga;
- o'z-o'zini va boshqa odamlarni hurmat qilishga;
- ularning insoniy qadr-qimmatiga hurmat hissi bildirishga;
- doimiy ehtiyoj va boshqalarni tinglash va eshitish qobiliyatiga;
- boshqalarga fidokorona yordam berishga;
- xayriya va xayrixohlikka moyillikka;
- ijtimoiy me'yorlarni hurmat qilish, ularga qat'iy rioya qilish, qonunga

bo'ysunish, minnatdorchilik, kechirimlilik va tavba qilishga tayyorliklardan iborat.

Oliy ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilarining asosiy vazifasi – yoshlarda hamdardlik tuyg'ularini ezgu ishlarga tarbiyalash, shuningdek ongli va yuksak ma'naviyatli shaxsni kamol toptirishdan iborat. Shunday ekan, nafaqat kasbiy ta'limning e'tiborini talabalar ma'naviyatini shakllantirish va "ma'naviyat" toifasining pedagogika faniga haqiqiy qaytishiga qaratish zarurati, balki tadqiqotchi-amaliyotchilarni ham bugungi kunning o'ta hal qiluvchi muammosi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda yuqorida qayd etilgan izlanishlar yurtimiz davlatchiligini rivojlantirish, islohotlarni amalga oshirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish, yurtimiz ma'naviyatini rivojlantirmasdan mumkin emasligini aytishga imkon beradi. Mustaqillik yillarida davlat boshqaruvining asosiy vazifasi iqtisodiyotni rivojlantirish hisoblangan, shuning uchun jamiyatning ma'naviy sohasida yuzaga kelgan muammolarni hal qilish qoldiq tamoyili bo'yicha amalga oshirildi. Jamiyatimizni ma'naviy tiklash bo'yicha aniq dasturning yo'qligi ijtimoiy hayotning barcha sohalarida, xususan ta'lim sohasida har qanday islohotlarni amalga oshirishga to'sqinlik qildi. Shunga qaramay, jamiyatning ma'naviy-madaniy rivojlanishidagi ustuvor yo'nalish ta'lim bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Uning asosiy vazifasi davlat shakllanishining hozirgi bosqichida shaxsning ma'naviy madaniyatini rivojlantirish bo'lib, u pirovardida shakllanishi uchun asos bo'ladi.

Bo'lajak Texnika universiteti mutaxassisining ma'naviy-axloqiy rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirishi, shu jumladan texnik profili dolzarb falsafiy, madaniy, psixologik va pedagogik muammodir. Shu sababli, kasbiy tayyorgarlikning mazmuni va protsessual jihatini yangilash zarurati keyingi ilmiy izlanishlarni kutmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sattarkulov L. A., Egamberdiyev E. A., Qaxarova A. Q. Neft va gaz kadrlarini tayyorlashni moderinizatsiya va isloh qilishda innovatsion uzluksiz ta'lim konsepsiyasi. Toshkent. 2023.
2. Abdurasulov M. O'zbek ma'rifatparvar shoirlari-ilm-ma'rifat haqida. Toshkent: O'qituvchi, 1972;
3. Atoev A.K., Nosirov M. Jismoniy tarbiya va shaxsiy axloqiy tarbiya. Toshkent: 1993. 143-b.;
4. Axmatov M. S. Uzluksiz ta'lim tizimida ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini samarali boshqarish. Toshkent: 2005. 20-b.